

Наталія ЛОГІНОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені
Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ПРОБЛЕМИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Зазначена проблема є недостатньо вивченою, у тому числі невирішеними залишаються питання прокурорського нагляду за додержанням законів в місцях позбавлення волі в умовах сучасності. Актуальність дослідження зазначених питань обумовлюється тим, що орієнтація нашої держави на високі міжнародні стандарти у сфері формування й реалізації пенітенціарної політики зумовлюють поступовий відхід від широкого застосування кримінальних покарань, що передбачають позбавлення волі. Ураховуючи ці тенденції, існує потреба у проведенні відповідних досліджень, пов'язаних із прокурорським наглядом за додержанням законів при виконанні покарань, з метою підвищення його ефективності. Не підлягає сумніву, що і в місцях позбавлення волі людина залишається громадянином і має право на дотримання його прав і законних інтересів.

Ключові слова: прокурорський нагляд, додержання законності, права і свободи, виправні установи, виконання покарань.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях є однією з основних функцій у наглядовій діяльності органів прокуратури, оскільки саме він виступає гарантією забезпечення прав та свобод засуджених. Предметом цього нагляду є, зокрема, додержання законів в установах виконання покарань.

При реалізації вказаної функції пріоритетним напрямом, відповідно до наказу Генерального Прокурора України від 12 квітня 2013 р. № 7гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян», вважається, серед інших, нагляд за додержанням конституційних

прав і свобод людини, громадянина, іноземців та осіб без громадянства в установах виконання покарань та режимних вимог, порядку й умов відбування ними покарань, до якого безпосередньо належить і прокурорський нагляд за додержанням законів при здійсненні виховного впливу на засуджених до позбавлення волі, що свідчить про актуальність обраної теми [7]. Крім того, потребу в розгляді вказаного виду нагляду актуалізує й пильна увага до проблем засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання прокурорського нагляду за додержанням законів при здійсненні виховного впливу на засуджених до позбавлення волі не піддавалися комплексним науковим розробкам. Водночас у сучасній юридичній науці існують роботи, які частково висвітлювали досліджуване питання, наприклад, монографія Р. В. Лемака «Прокурорський нагляд за додержанням законів в установах виконання покарань» (2013 р.) [6], в якій розглянуто проблематику прокурорського нагляду за додержанням законодавства про соціально-виховну роботу із засудженими, їх загальноосвітнє і професійне навчання та залучення до суспільно корисної праці. Однак поза увагою вченого залишилися інші заходи виховного впливу на засуджених до позбавлення волі, щодо яких прокурор теж має здійснювати нагляд, а саме: участь засуджених у самодіяльних організаціях; проведення богослужінь та релігійних обрядів у колоніях; вільний час засуджених; застосування заходів заохочення та заходів стягнення до осіб, позбавлених волі; стягнення матеріальних збитків, заподіяних засудженими до позбавлення волі.

Кандидатська дисертація М. П. Курило на тему «Прокурорський нагляд за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі» (1998 р.) [5] присвячена дослідженню сутності повноважень прокурора, що забезпечують додержання прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі; розгляду функцій та правового становища прокурора, правових засобів прокурорського нагляду за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі; правовідносин, що виникають у

процесі його здійснення; шляхів оптимізації такого нагляду. Незважаючи на те, що в зазначеній роботі достатньо уваги приділено правовому становищу осіб, засуджених до позбавлення волі, однак питання виховного впливу на таких осіб і здійснення прокурорського нагляду в цьому напрямі не висвітлено.

Серед науковців, які під час дослідження проблем прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях не оминули й окремі питання прокурорського нагляду за додержанням законів при здійсненні виховного впливу на засуджених до позбавлення волі, варто назвати Ю. М. Дьоміна, П. М. Каркач, М. Й. Курочку та ін. [1; 2].

Із останніх публікацій слід зазначити підручник «Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» (2013 р.) [13], виданий у співавторстві науковців та практичних працівників органів прокуратури України, серед яких, зокрема, Є. М. Блажівський, М. К. Якимчук, І. М. Козьяков, М. С. Туркот та ін. Це перша досить повна і системна праця, в якій докладно, з позицій практичної реалізації конституційних засад відображено правові основи функціонування зазначеного нагляду як самостійного виду прокурорської діяльності, окреслено наукові підходи до визначення його сутності і специфічних ознак, визначено загальні та спеціальні наглядові повноваження прокурора, правові засоби прокурорського нагляду, а також тактику та методику його здійснення залежно від видів примусових заходів та покарань. Незважаючи на значну цінність вказаної роботи, у ній, однак, не міститься комплексного дослідження питань прокурорського нагляду за додержанням законів в місцях позбавлення волі.

Поняття прокурорського нагляду тісно пов'язане з поняттям «законність», оскільки законність забезпечується завдяки здійсненню прокуратурою нагляду за додержанням чинного законодавства в різних сферах діяльності суспільства і держави. Сутність законності полягає в суворому і

неухильному дотриманні й виконанні всіма суб'єктами чинного законодавства. Прокурорський нагляд це забезпечує неухильне і суворе дотримання та виконання законодавства. На всій території України необхідно єдність законності, її однакове розуміння і здійснення, і єдиним органом держави, здатним забезпечити цю єдність, є прокуратура, для чого вона була створена, і в цьому полягає її головне завдання.

Щорічно ми спостерігаємо зростання статистичних показників результатів роботи прокуратури по здійсненню нагляду за виконанням податкового, антимонопольного, бюджетного, земельного, природоохоронного, трудового, житлового законодавства. Це зростає кількість актів реагування, прийнятих, головним чином, стосовно підприємств та організацій - суб'єктів господарської діяльності.

Психологічні шаблони «паличної» системи, коли ефективність роботи значною мірою оцінюється за кількістю, а не за якістю зробленого, втягують прокурорів у постійну гонку з організованою злочинністю, внаслідок чого прокурори іноді самі зацікавлені в тому, щоб, навіть підмінивши функції інших державних органів, «обігнати» свої торішні показники.

Прокурорський нагляд має суттєве значення і в профілактиці правопорушень, оскільки саме з допомогою нагляду досягається не тільки належне виконання законів, але виявлення підготовлюваних правопорушень на ранніх стадіях їх формування.

Актуальність теми дослідження визначена важливістю проблем прав і свобод людини і громадянина, вирішення завдань профілактики злочинів, забезпечення ефективної боротьби з ними. Не підлягає сумніву, що і в місцях позбавлення волі людина залишається громадянином і має право на дотримання його прав і законних інтересів.

У цьому зв'язку прокурорський нагляд за виконанням законів у стадії виконання вироку виступає одним із гарантів забезпечення прав громадян та відновлення їх у разі порушення. Інститут прокурорського нагляду за дотриманням законності в місцях позбавлення волі, маючи свою тривалу

історію, не втрачав актуальності в будь-які історичні періоди, кожен з яких характеризувався своєрідністю, певним рівнем економічного, політичного, соціального розвитку [6].

В роботі установ кримінально-виконавчої системи отримали розвиток нові позитивні тенденції. Однак стали проявлятися і суттєві недоліки, зумовлені головним чином складною ситуацією в країні.

Наприклад, спад виробництва тягне за собою втрату робочих місць і безробіття, а отже, і неможливість використання одного з засобів виправлення засуджених – праці. Перевищення ліміту засуджених у виправних установах призводить до порушень житлових, санітарних, медичних і, в цілому, побутових правил утримання засуджених. Довга ізоляція осіб, розрив родинних зв'язків призводять до розвитку психічних захворювань серед засуджених. Серед вивільнюваних з місць позбавлення волі – 35 % осіб, які потребують спеціального психіатричного або психологічного втручання для відновлення зруйнованих механізмів адаптації [8, с. 127].

При таких недоліках організації відбування покарання навряд чи можна покладати надії на можливість виправлення осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі. Не можна забувати, що кожен третій, що звільнився з місць позбавлення волі, знову вчиняє злочин. Звідси виникає необхідність зниження рівня застосування такого виду покарання, як позбавлення волі, використання інших альтернативних форм впливу, що дозволяють досягти мети виправлення засуджених, пошуку нових форм прокурорського нагляду.

Підписання міжнародних договорів, пов'язаних з виконанням вироків до позбавлення волі, зміна кримінального процесуального законодавства, прийняття нового Кримінального кодексу, Кримінально-виконавчого кодексу, кримінального процесуального кодексу вимагають проведення в наші дні багатопланових теоретичних досліджень, пов'язаних з науковою і практичною виправданню нововведених правил.

Багатофункціональність діяльності місць позбавлення волі, різноманітність правових відносин, які тут виникають, дозволяє говорити і про багатогранність

прокурорської діяльності в них [8, с. 127]. У виправних установах застосовуються положення різних галузей прокурорського нагляду. Отже, визначаючи, зокрема, предмет прокурорського нагляду в місцях позбавлення волі, необхідно, в цілому, звернутися до галузевих предметів прокурорського нагляду. У цьому зв'язку в роботі обґрунтовується необхідність детального регламентування предмета і меж цієї галузі прокурорського нагляду. Її предмет повинен включати в себе, зокрема, нагляд за дотриманням законів установами, безпосередньо виконують покарання, а також за територіальними і центральними органами управління кримінально-виконавчої системи Міністерства юстиції України.

У судовій практиці є ще факти, коли вироки судів несвоєчасно звертаються до виконання в окремих випадках суди не надсилають в установлений термін в органи юстиції повідомлень про вступ вироку в законну силу, що на тривалий час затягує фактичне приведення вироку у виконання, деякі вироки зовсім не виконуються і втрачають свою законну силу через закінчення строку давності кримінального переслідування. Є факти, коли засуджені до позбавлення волі, але які тривалий час знаходяться на волі, здійснюють нові, часом більш небезпечні злочини [8, с. 127].

Вступили в законну силу вирок, ухвала і постанова суду обов'язкові для всіх державних і громадських організацій, посадових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України. Це закріплене в законі положення сприяє успішному зверненню до виконання вироку, що набрав чинності і усуненню перешкод, які можуть зустрітися при реалізації приписів суду, що містяться в постановленій ним вироку. Однак саме по собі це положення, закріплене в законі, без втручання державних органів, що сприяють його фактичного виконання, не може гарантувати успішне і своєчасне виконання вироків. Прокурорський нагляд за дотриманням законності у стадії виконання вироків є одним з тих процесуальних засобів, які забезпечують реальне проведення цього закону в життя. Прокурор здійснює нагляд за тим, щоб набрали чинності вироки виконувалися, а не залишалися лише

проголошеними, і саме виконання проводилося в повній відповідності з вимогами кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства.

У поняття виконання вироків включається як діяльність суду, виправних установ (ВУ), громадських організацій, покликаних сприяти виправленню і перевихованню засуджених, так і нагляд органів прокуратури за законністю діяльності цих державних органів і громадських організацій. Прокурорський нагляд за законністю виконання вироків є діяльністю суворо процесуальної і являє собою самостійну галузь прокурорського нагляду. Ця галузь нагляду істотно відрізняється від інших галузей як за методами його здійснення, так і за повноваженнями прокурора. Прокурор не тільки перевіряє законність правових актів, що видаються адміністрацією установ виконання покарань, а й здійснює нагляд за виконанням законів у процесі всієї діяльності адміністрації виправних установ. У діяльності адміністрації ВУ немає жодної ділянки, який би залишався поза сфери прокурорського нагляду. Органами прокуратури послідовно здійснюються заходи щодо неухильного підвищення ефективності нагляду за виконанням законів у виправних установах [12].

Прокурори стали частіше перевіряти законність діяльності адміністрації виправних установ, глибше вникати в проблеми виправлення засуджених, проявляти ініціативу та наполегливість у встановленні і усунення порушень законності. Разом з тим стан прокурорського нагляду в цьому напрямку продовжує залишатися не завжди задовільним, що відповідає сучасним вимогам. За останній час зросла кількість злочинів, скоєних у виправних колоніях і в'язницях [5, с. 67]. Щорічно в місцях позбавлення волі здійснюється велика кількість вбивств. Порушуючи порядок відбування покарання, деякі засуджені, в особливості з числа неодноразово судимих, здійснюють небезпечні злочини, нерідко із застосуванням холодної і вогнепальної зброї. З кожним роком зростає кількість масових заворушень, порушень режиму утримання засуджених.

Серйозну загрозу встановленому режиму викликає проникнення в ВУ спиртних напоїв, наркотиків, грошей у великих сумах, у тому числі іноземної валюти, холодної та вогнепальної зброї. Вельми характерно те обставина, що значна частина заборонених предметів вилучається не в процесі їх доставки, а вже на території ВП, що свідчить про слабку роботу оперативно-розшукових служб і про зрощування цього контингенту із засудженими [12].

Відповідно, прокуратура України як орган держави повинна орієнтуватися на те, що у загальній шкалі гуманітарних цінностей права людини займають центральне місце і домінують над усіма іншими. При демократичному устрої держави права і свободи людини складають найважливіший соціальний і політико-правовий інститут, який об'єктивно виступає показником досягнень суспільства, його зрілості і цивілізованості [12]. При цьому права і свободи людини потребують створення і функціонування надійного механізму правового захисту, важливим елементом якого є прокуратура України.

Таким чином, удосконалення функціонального призначення прокуратури України має відбуватися у напрямі розширення її правозахисного потенціалу, втіленого у функції нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, і одночасно у відмові від всеохоплюючого контролю за іншими сферами суспільних відносин, який покладає на прокуратуру функція нагляду за додержанням і застосуванням законів. Такий підхід дозволить, з одного боку, привести функції вітчизняної прокуратури у відповідність до міжнародних стандартів, а з іншого – зберегти важливу роль прокуратури, яку вона у нашій країні традиційно відіграє поза сферою кримінального провадження.

Висновки. Найважливішими передумовами успішного здійснення прокурорського нагляду та іншої діяльності прокуратури є міцні знання прокурорами і слідчими специфіки і особливостей різнобічної роботи прокуратури своїх повноважень стосовно до конкретних напрямків діяльності,

вміння правильно, на науковій основі організовувати роботу на доручених ділянках, майстерне володіння тактикою та методикою здійснення прокурорського нагляду та іншої діяльності .

Основна мета прокурорського нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина – це досягнення такого стану, коли ці права і свободи реально дотримуються органами досудового розслідування, коли громадяни впевнені, що їх права і інтереси надійно захищені і що вони в разі порушення цих прав і свобод можуть розраховувати на допомогу відповідних державних органів, у тому числі й органів прокуратури.

Список використаних джерел

1. Дьомін Ю. М. Прокурорський нагляд в Україні на сучасному етапі : монографія / Ю. М. Дьомін. – К., 2013.
2. Каркач П. М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні кримінальних покарань : навч. посібник / П. М. Каркач, М. Й. Курочка ; за ред. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2005.
3. Косюта М. В. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства / М. В. Косюта. – О. : Юрид. л-ра, 2002. – С. 174.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV // Відомості 2014. – № 2 199 Верховної Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21.
5. Курило М. П. Прокурорський нагляд за додержанням прав та законних інтересів засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / М. П. Курило. – Х., 1998. – 203с.
6. Лемак Р. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів в установах виконання покарань : монографія / Р. В. Лемак. – Х., 2013. – 197с.
7. Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян : наказ Генерального Прокурора України від 20.04.2016 р. № 161 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-organizaciyu-dijalnosti-prokuroriv-z-nagljadu-za-doderzh-doc267875.html>.
8. Мичко М. І. Функції та організаційний устрій прокуратури / М. І. Мичко. – Донецьк : Донеччина, 2001. – С. 127.
9. Положення про відділення соціально-психологічної служби та Положення про самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі затверджено наказом

Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

10. Порядок організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України : затв. наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України від 10.06.2014 № 691/897/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

11. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. Наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. № 275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

12. Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян : підручник / В. П. Пшонка, Є. М. Блажівський, М. К. Якимчук та ін. ; за заг. ред. В. П. Пшонки. – К., 2013.

Логонова Н. Прокурорский надзор за соблюдением законов в местах лишения свободы в условиях современности

В статье раскрыты проблемные вопросы прокурорского надзора за соблюдением законов в местах лишения свободы в условиях современности. Исследованы проблемные вопросы осуществления прокурорского надзора за исполнением требований закона в местах лишения свободы.

Ключевые слова: *прокурорский надзор, соблюдение законности, права и свободы, исправительные учреждения, исполнение наказаний.*

Loginova N. Public prosecutor's supervision of observance of laws in places of deprivation of liberty in modern times

This problem is insufficiently studied, including outstanding issues of prosecutorial supervision over the observance of laws in places of deprivation of liberty in the context of modernity. The relevance of the study of these issues is due to the fact that the orientation of our country on the highest international standards in the sphere of formation and implementation of penal policy contribute to the gradual abandonment of the broad application of criminal penalties involving deprivation of liberty. Given these trends, there is a need to conduct relevant research related to Prosecutor's supervision of observance of laws at execution of punishments, with the aim of increasing its effectiveness. No doubt that in places of imprisonment the person is a citizen and has the right to respect for its rights and legitimate interests.

The most important prerequisites for the successful implementation of prosecutorial supervision and other activities of the Prosecutor's office are the strong knowledge of the prosecutors and investigators knowledge of the diverse work of the Prosecutor's office, its powers in relation to specific activities , the ability , on a

scientific basis argentorati work in assigned areas, mastery of the tactics and methods of implementation of prosecutorial supervision and other activities

The main purpose of the Prosecutor's supervision over observance of the rights and freedoms of man and citizen is reaching a position where these rights and freedoms actually obeyed by the bodies of preliminary investigation , when citizens believe their rights and interests are protected and that they are in case of violation of these rights and freedoms can count on the assistance of relevant state bodies , including prosecutors

Keywords: *Prosecutor's supervision, observance of legality, rights and freedoms, correctional institution, penitentiary.*